

Riksantikvaren Saksnr. 24/01186-01

13.6.2024

Høringsuttalelse – Riksantikvarens Håndverkstrategi 2024

Innledning

MiA – Museene i Akershus takker for muligheten til å avgi høringsuttalelse til utkast til Riksantikvarens håndverkstrategi. Dette dokumentet sammenstiller innspill fra MiA som konsolidert museum med ansvar for 214 bevaringsverdige bygninger, 123 fartøy og 6 teknisk-industrielle anlegg, og våre to sterke kompetansesentre Akershus Bygningsvernssenter og Opplæringskontor for Tradisjonshåndverk.

Generelle bemerkninger

En ny håndverksstrategi som skal bidra til å løfte håndverket opp og fram ønskes svært velkommen. MiA er godt fornøyd med hovedgrepene i det foreliggende utkastet, og mener at satsingene og målsetningene er riktige for ny håndverksstrategi. Det er stort behov for stabil tilgang til håndverkskompetanse, både i museene og for andre eiere og forvaltere av kulturminner og kulturmiljøer. Den sterke satsingen som nå skjer for et håndverksløft samt betydelig midler til bevaringsprogrammet for kulturhistorisk verdifulle kirkebygg fra 2024, er viktig. Det setter imidlertid press på kapasiteten og den økte etterspørselen etter håndverkere, som må møtes.

RA sitt utkast til håndverksstrategi baserer seg i høy grad på ambisjoner på andres vegne, og vi vil framheve betydningen av sterke bygningsvernssentre og opplæringskontor for tradisjonshåndverk, og at museene i denne sammenhengen er unike arenaer for praktiske kurs og formidling av byggeskikk og håndverk.

Vi ser også at dersom museumssektoren skal kunne benytte seg av strategidokumentet i både påvirkningsarbeid med tanke på økt finansiering samt eget strategiarbeid, er det en klar fordel at Riksantikvarens strategidokumentet er tydelig på hvilke forventninger som legges på museumssektoren.

Utkast til strategidokument fremstår som gjennomarbeidet, og viktigheten av kompetanse og kapasitet hos tradisjonshåndverkere er synliggjort. Vi ser at strategidokumentet kan bli vesentlig styrket dersom det også innarbeides konkrete forventninger, anbefalinger og tiltak.

En konkretisering og tydeliggjøring av mandat og ansvar vil være viktige virkemidler for museene i det videre arbeidet med å styrke dette feltet.

I det følgende vil vi presisere innspill som i særlig grad springer ut av behov ved hhv. Opplæringskontor og kompetansesenter for tradisjonshåndverk (TrHå) og Akershus bygningsvernssenter (Abvs.).

Særskilt til de ulike strategiske satsningene

For TrHå som opplæringsinstans er Strategisk satsing 1 meget viktig.

Strategisk satsing 1: Håndverkkompetansen og -kapasiteten skal styrkes. Sitat:

«Riksantikvaren vil jobbe for at det finnes gode og relevante utdannings og opplæringstilbud i håndverksfag over hele landet. Tilbudene bør tas i bruk av både ungdom som velger en yrkesvei og etablerte håndverkere som ønsker å spesialisere seg innenfor tradisjonelle håndverksteknikker, restaurering og istandsetting.

Gode utdanningstilbud og opplæringsarenaer bør styrkes og videreutvikles for å svare på kulturmiljøforvaltningens kompetansebehov. De formelle utdanningene i videregående skole, fagskole og høyere utdanning suppleres av ikke-formelle kurs og annen type opplæring. Håndverk er immateriell kulturarv hvor læring skjer gjennom utøvelse, og det er viktig å tilrettelegge for praktisk kunnskapsoverføring.

Ansvar for å opprette og dimensjonere utdanningstilbud er fordelt på Kunnskapsdepartementet, flere direktorat, fylkeskommunene og byggenæringen. Kulturmiljøforvaltningen er en del av markedet utdanningstilbudene skal svare på behovene til. Aktørene har felles interesse i å sørge for utvikling av relevante utdanningstilbud for håndverkere.

- *Riksantikvaren ønsker å legge til rette for bedre dialog mellom, og samordning av virkemidler på tvers av relevante sektorer og aktører.*
- *Riksantikvaren ønsker å bidra til at kulturmiljøforvaltningen og museer tilrettelegger for praksisopphold i forbindelse med pågående istandsettingsprosjekt.*

Riksantikvaren ønsker å bidra til at det i større grad tas nasjonalt ansvar for ivaretagelse av verneverdige tradisjonshåndverksfag gjennom landslinjer, oppdaterte læreplaner og tilrettelegging for tverrfaglige opplæringsarenaer.»

Innspill:

1. RAs beskrivelse av immateriell kulturarv bør inneholde beskrivelsen av immateriell kulturarv som dreier seg om håndverk i UNESCOs konvensjon av 17. oktober 2003 om vern av den immaterielle kulturarven, som Norge ratifiserte i 2007.

Sitat fra Unesco:

«Tradisjonelt håndverk er kanskje den mest håndgripelige manifestasjonen av immateriell kulturarv. Imidlertid er 2003-konvensjonen hovedsakelig opptatt av ferdighetene og kunnskapene som er involvert i håndverk, snarere enn selve håndverksproduktene. I stedet for å fokusere på å bevare håndverksgjenstander, bør sikringsforsøk i stedet konsentrere seg om å oppmuntre håndverkere til å fortsette å produsere håndverk og å overføre sine ferdigheter og kunnskaper til andre, spesielt innenfor sine egne lokalsamfunn.»

2. Følgende må utdypes og endres:

I innledningen må 1. avsnitt i avgrensninger tas med. Dette er ikke en avgrensning, men en del av strategien som også må være synlig og gjennomgående i dokumentet på lik linje med bygningsvern.

«Strategien skal omfatte allmenn og spesialisert håndverkkompetanse som er nødvendig for å ivareta kulturminner og kulturmiljø. Det omfatter eksteriør, interiør, inventar, fartøy og grøntanlegg.»

Riksantikvaren vil jobbe for et velfungerende marked hvor istandsetting og vedlikehold av fredete og verneverdige bygninger, inklusive interiør og eksteriør, anlegg og fartøy blir utført etter antikvariske prinsipper.

TrHå mener det gjennomgående i strategien er vanskelig å lese seg til at den også skal ivareta de små tradisjonshåndverksfagene. De er kun nevnt et par steder samt redegjort kort for under kap. 10 begreper.

Som sagt i høringsmøtet 30. mai er det viktig for de små tradisjonshåndverkere å kjenne seg igjen i strategien, samt se at det er mulig å kunne påta seg oppdrag. Tilbakemeldinger vi har fått sier at det da vil fremstå som mer bærekraftig både å satse videre samt gi større muligheter for kommende lærlinger.

3. En tydelig strategi også for små tradisjonshåndverksfag vil bidra til en mer forutsigbar fremtid for fagene, samt at opplæringstilbud ikke legges ned. Den nye håndverksstrategien belyser behov for disse fagenes arbeidskraft i flere tiår frem i tid, noe utdanningssektoren da må forholde seg til. Fylkeskommunene må påvirkes/ansvarliggjøres i forhold til å øke håndverksutdanningstilbudet og ikke legge ned de få tilbudene vi har i dag.
4. Krav om bruk av lærlinger i offentlige kontrakter ble innført i 2017. RA kan innføre dette som krav for alle sine tildelinger, som vil være av stor betydning for lærlingordningen. Det må da også gjelde alle fag der det er mulig.
5. Skal disse små tradisjonshåndverkene kunne møte dagens klimautfordringer på en god måte, må det tilrettelegges for en statlig avfallshåndtering.

Det må også tilrettelegges for produksjon av materialer i Norge. Per i dag er det billigere å bestille dette utenlands. Med krav fra Riksantikvaren og korrekt prising deretter vil det være mulig å produsere mye mer materialer i Norge. Dette igjen vil være av stor betydning for klimaet.

6. Ved å få større deler av arbeidskraften i Norge, vil det også innebære mindre klimaavtrykk i forbindelse med reiser for utenlandsk arbeidskraft.
7. Per i dag er tilskuddordningen for lærlinger ikke god nok til å være bærekraftig. Tilskuddene må økes kraftig.
8. RA kan tilby betalt spisskompetanse for lærebedrifter slik at de skal kunne påta seg spesialoppdrag for RA.
9. Krav til utførende er veldig viktig. RA må kreve at alle som skal utføre oppdrag må vise nødvendig kompetanse. For en håndverker i dag er det Svennebrev, fagbrev eller dokumentasjon på kunnskap gjennom flere år. Vi ber om en ordning der de som mangler Svennebrev eller Fagbrev får mulighet til å søke midler for å avlegge en prøve som vil gi nødvendig dokumentasjon for å fylle kravet til kompetanse for utførende.

Akershus bygningsvernsenter (ABVS) sine særskilte innspill:

Strategisk satsing 1: Håndverkkompetansen og -kapasiteten er styrket

Målsettinger:

> Det er etablert et systematisk samarbeid mellom kulturmiljøforvaltningen, kulturarvssektoren, utdanningssektoren og byggenæringen

Kommentar:

Akershus bygningsvernsenter er enig i at systematisk samarbeid mellom forvaltning, næring, utdanning og kulturarvssektoren er avgjørende for å styrke håndverkkompetansen. Vår erfaring er at det er mange svært gode bedrifter i markedet som ser på oppdrag på fredete- og verneverdige eiendommer som svært attraktivt, men de mangler den grunnleggende forståelsen for hva det vil si å jobbe med bygningsvern.

ROT (restaurering, ombygg og tilbygg)-markedet er komplekst. Det er få bygninger som er fredet eller har vernestatus. For de aller fleste eldre bygningene er det en mulig fare for tap av verneverdier eller byggskader ved ENØK-tiltak og restaurering. Disse bygningene er avhengig av en kunnskapsrik eier eller kompetent veiledning fra håndverker. Bygningsvernentrene gir kompetanse på feltet gjennom uformelle kurs som når mange og som har lav terskel for deltagelse.

> Arbeidsmarkedet innenfor restaurering og istandsetting er synliggjort for å rekruttere til utdanning og spesialisering i tradisjonshåndverk

Kommentar:

Arbeidsmarkedet innen restaurering er avhengig av at huseiere er en god bestiller og er klar over at man kan istandsette fremfor å skifte ut. Private huseiere er den mest sårbare gruppen på grunn av manglende fagkompetanse. Huseierne er avhengige av rådgivningen de får fra fagfolk.

Det er viktig å tilby støtte til denne gruppen og holde på bygningsvernsentrenes rolle som ikke-kommersiell veileder. Gjennom tilbudet om gratis befarings får man diskutert vern og varsomme tiltak, som til slutt ender som bestillinger i markedet.

> Mulighetene for opplæring og fordypning i tradisjonelt håndverk i videregående skole og i lærlingordningen utnyttes bedre.

Kommentar:

Dagens læreplaner er rettet mot nybygg. Det har lenge vært den viktigste delen av markedet for de aktuelle byggfagene. Det er ikke lenger tilfelle. NHO Byggenæringen melder selv at det bygges mindre nytt, og at denne trenden ikke ser ut til å snu med det første. Samtidig er ROT-markedet økende. Ombygg, tilbygg og bruksendring av allerede eksisterende bygningsmasse vil trenge kompetente håndverkere med forståelse for både moderne og tradisjonelle konstruksjoner.

En istandsetting eller transformasjon som skal ta hensyn til verneverdier og eldre konstruksjoners bygningsfysikk kommer gjerne i konflikt med kravene som ligger i TEK. Fremtidens bygningsvern innebærer også mer enn laft og håndverktøy.

Et fagbrev er en grunnstein i et lengre læringsløp, som for mange håndverksfag foregår i bedrift og ikke på skolebenken. Kjennskap til tradisjonshåndverk og bygningsvern er viktig – og bør introduseres tidlig for også å kunne rekruttere tidlig. Samtidig ser vi at det er en vei man velger etter å ha vært i arbeid en stund. Det vil være et behov for spesiellinjer, som tilbys bla ved Hjerleid, men det store markedsbehovet møtes best ved en allsidig grunnutdanning og å styrke spesialisering på fagskolenivå.

> Høyere yrkesfaglig utdanning og høyere utdanning innen håndverksfag er videreutviklet, tilpasset markedets behov og har styrket kapasitet

Kommentar:

Det er viktig at strategien også evner å tilby/bygge kompetanse hos 30-40-50-åringene uten at disse må tilbake på skolebenken. Mange av våre etablerte tradisjonshåndverk vil i årene som kommer bli kanalisert inn i kirkearbeidene, men dette åpner et stort behov for håndverkere som evner å ivareta verneverdier i den store massen med boliger og bruksbygg

som ikke er omfattet av fredningsvedtak. Det er ikke alle som skal restaurere stavkirker. Den store mengden med både bygg og håndverkere forvalter verneverdier i den store bygningsmassen som ligger utenfor formelle vernehensyn og hvor faren for forvitring av disse er derfor større pga manglende formelt vern.

Det bør settes av statlige midler til å bygningsvernsentrene – som et nasjonalt tilbud.

> Ikke-formelle opplæringstiltak innenfor museumssektoren, bygnings- og fartøyvernsentre og frivillige organisasjoner er videreutviklet, tilpasset markedets behov og har styrket kapasitet

Kommentar:

Museene har en unik arena for praktiske kurs og formidling av tradisjonshåndverk og byggeskikk.

Byggeskikkssentrene har en nærhet og forståelse av markedet gjennom kontakten med huseierne, og en særlig mulighet til å justere kursplanene fortløpende i tråd med meldte behov.

Vi trenger kurstilbud som kan tilby utdanning/bevisstgjøring på lavere/mer praktisk rettet nivå.

Rådgivingstjenester som løfter kompetanse på byggeplassen, kan gi større læringsutbytte med lavere tidsbruk og mindre formalia. Eksempler på dette er mentorordninger eller hospitering i prosjekter.

Bygningsvernsentrene, som en sentral del av kulturarvsektoren har ingen felles driftsmodell. De har alle litt ulike prioriteringer og er basert på regionale behov og særegenhet. Det ser vi som positivt. Byggeskikkssentrene er viktige formidlere av kunnskap om regional byggeskikk og materialbruk i sitt område. Det er likevel et behov for et nasjonalt samarbeid mellom bygningsvernsentrene. Sentrene har et stort potensial for å vekke interessen for feltet, bygge fellesskap og samarbeid.

Rollen til Bygningsvernsentrene må derfor styrkes som et viktig kompetansebyggende organ over hele landet. Trolig er det et behov for en standardisering av senterne. Men det er viktig at senterne har en uavhengig rolle av forvaltningen.

Strategisk satsing 2: Flere bedrifter med relevant kompetanse skal ta oppdrag på kulturminner og -miljø

Målsettinger:

> Rammer for anbud, tilbud og anskaffelser bidrar til at relevant kompetanse benyttes i alle ledd

> Offentlige tilskuddsmidler og vedtak bidrar til bruk av relevant håndverkskompetanse

Kommentar:

Det styrker både prosjektet, de utførende bedriftene som er tildelt jobben og ivaretagelse av erfaring å gi midler til kompetanseheving ved offentlige eller offentlig støttede istandsettinger.

Ved å samle disse støttemidlene i fellessatsing vil man eksempelvis kunne tilby rådgiving av håndverkere uten at det skal belastes huseier som ekstrakostnad. Kompetanseheving bør heller være en betingelse for bevilgning og gis øremerkede midler til oppfølging/veiledning i prosessen.

> Koblingen mellom marked og bedrifter er styrket

> Kulturmiljøforvaltningens behov og krav er tydelig formidlet til håndverkere og bedrifter

Strategisk satsing 3: Erfaringsbasert kunnskap og forskning skal styrkes

Målsettinger:

> Kunnskapsutvikling skjer i samarbeid mellom kulturmiljøforvaltningen, håndverkere og andre kunnskapsmiljø

Kommentar:

Kursrekken «introduksjon til bygningsvern» som tilbys ved blant andre Akershus bygningsvernsenter er ment å gi forståelse for byggeskikk, konstruksjoner og tradisjonell materialbruk.

Senteret har eksempelsamlinger av antikvariske bygningsdeler er viktige som eksempler man kan studere mer inngående, søke kunnskap i verktøyspor, profiler og utforming. Vi ser viktigheten i at det utvikles en felles metodikk for håndverksforskning.

Bygningsvern er en praktisk øvelse, og det er viktig at man også har arenaer å praktisere og utøve håndverk. Tilgang til verksted med tradisjonelt håndverktøy og formidling av kunnskap rundt bruk og vedlikehold av dem, er en viktig oppgave for bygningsvernentrene. Kurs og anledning til praktisk arbeid skaper møteplasser, synergier og mulighet for å øve ferdigheter innen fagene.

> Mer forskning utføres i forbindelse med istandsettingsprosjekt

Kommentar:

Spesielt ved større offentlige istandsettinger er det et i dag ubenyttet potensial for formidling, praktisk kunnskapsløft og faglige diskusjoner – som vil komme hele vår del av

næringen til gagns. Tidlig involvering har vært et stikkord for suksess i samarbeidet mellom vernemyndigheter, prosjekterende og utførende. Å inkludere kulturarvsektorens kompetanse tidlig i prosessene gir erfaringsmessig billigere og bedre prosjekter, enn hvis det prosjekteres etter TEK og i ettertid skal tilpasses vernekrav.

> Forståelsen for og bruken av tradisjonelle materialer og metoder er bedret

Kommentar:

Her har det vært gjort mange erfaringer og gjenoppdagelser. Men fortsatt preges feltet av myter fremfor forskning.

> Kunnskapsbehov som følger av klimaendringenes påvirkning på kulturmiljø er identifisert

> Det er tilrettelagt for kunnskapsutvikling for å håndtere klima- og miljøutfordringene

Kommentar:

Klimaendringene påfører kulturminner og verneverdige bygninger store påkjenninger både gjennom våtere og villere vær, men også kravene til energieffektivitet og u-verdi på bygningsdeler. Grønne lån som forutsetter at prosjektet møter urealistiske krav til isolasjon og oppgradering av vinduer vil være et hinder for istandsettelse etter kulturminnefaglige retningslinjer. Krav gjør huseiere usikre på valg av løsninger, eller om man likevel må følge EUs energidirektiv. Vi støtter Fortidsminneforeningens innspill om at alle bygninger bygget før 1960 bør få unntak fra direktivet.

> Det er tilrettelagt for kunnskapsutvikling for å håndtere klima- og miljøutfordringene

> Ny kunnskap og forskning er gjort tilgjengelig

Kommentar:

Det er mange interessante rapporter og referater som støver ned i skuffene – og som burde vært formidlet gjennom kanaler som for eksempel Bygg og Bevar.no eller Riksantikvarens nettsider. Det finnes lærebøker og veiledningsark, som har et stort behov for oppdatering. Det burde også gis midler til et dokumentasjonsprosjekt; et bygningsdel- og tapet-arkiv som samorganiserer det materialet vi har samlet, men som i dag ikke er tilgjengeliggjort. Utskiftninger og kopier vil over tid gjøre mangfoldet mindre og vi mister den kunnskapen og detaljrikdommen som en gang var i bygningene.

Avslutning

Vi ser frem til å bidra videre i arbeidet med å realisere Riksantikvarens håndverkstrategi og ønsker lykke til med bearbeiding av innspill fra høringsrunden. Dersom det er ønskelig med ytterligere bidrag fra MiA – Museene i Akershus, så er det bare å ta kontakt.

Med vennlig hilsen

Hulda Brastad Bernhardt
Direktør, MiA – Museene i Akershus

Nina Farnes-Hansen
Daglig leder, Tradisjonshåndverk opplæringskontor og kompetansesenter

Christel Grøndahl
Daglig leder, Akershus bygningsvernsenter

MiA